L-AHHAR KELMA

Ta' P. P. Saydon

(Jorbot ma' Marzu 1953, faċċ. 17)

L-AKBAR għadu tal-għerf hu l-JIEN, il-Jien imkabbar bih innifsu; il-Jien li i kollox u fuq kollox u qabel kollox ma jarax ħlief lilu nnifsu u dak li jaqbel lilu nnifsu, il-Jien li hu l-alla tiegħu nnifsu. Kburija u regħba jissieħbu biex joħonqu, joqtlu jew ifixklu l-għerf. Għax min jaħdem fil-għalqa tal-għerf bħal min iħaffer biex isib id-deheb jew bħal min jibni tarag biex jitla' u jogħla 'l fuq minn sħabu, ikun qiegħed jaħli żmienu u saħħtu għalih innifsu, imma mhux għall-għerf u anqas għal għajru. Il-għerf irid xogħol, taħbit, tbatija u, xi drabi, spejjeż u ċaħda ta' ħajja aktar hienja; il-Jien irid serħ, hedu, tgawdija, qligħ u ħajja hienja u ferrieħa. Il-ħlas tal-għerf mhumiex il-flus, anqas l-unuri, għalkemm dawn xi drabi jiġu mal-għerf bla ma wieħed ifittixhom; il-ħlas tal-għerf hu isem li ma jmutx, hu l-ġid lill-bnedmin, hu l-faraġ u l-hena fil-ħsieb li wieħed aktar ma jogħla fil-għerf, aktar ikun joqrob lejn Alla, għajn ta' kull għerf.

Dan mhux tlablib fieragħ; dan hu tiġrib tal-ħajja. F'art żgħira bħal Malta, fejn dawk li jafu xi ħaġa huma ftit, malli wieħed jibda miexi fit-triq tal-għerf u jkun għadda xi ftit il-Maltin oħra, malajr jinbet f'moħħu l-ħsieb li hu l-egħref wieħed, jitkabbar, irid ikun miżmum minn kulħadd bħala l-akbar għaref ta' Malta, jara 'l kulħadd żgħir, jieqaf fit-triq tal-għerf, għax minn għalih imxieha kollha fil-waqt li jkun għadu fil-bidu. Dawn ħwejjeġ li narawhom madwarna. X'ġid jista' jagħmel bniedem bħal dan? Mhux dan biss, imma l-kburi, li jidhirlu li m'hawnx egħref minnu, għajnejh dejjem 'il fuq u moħħu dejjem biex jogħla fl-unuri u mhux biex jimxi aktar 'il quddiem fit-triq tal-għerf. Marda ta' popli żgħar. Il-kburija hi sinjal ta' ċokon. Jitkabbar min mhux kbir. Imma min mexa 'l quddiem sewwa fit-triq tal-għerf u ra li, iħares fejn iħares, it-tarf ma jarah qatt, iħoss ruħu mitluf fil-wisa' bla tarf tal-għerf, bħal qatra ilma ġo nofs ta' baħar, u għalhekk flok ma jitkabbar aktar jiċċekken quddiem il-kobor bla qies tal-għerf. U dal-ħsieb iġibli tixbiha

f'moħħi. Il-għerf jixbaħ lill-qdusija. Il-qdusija taħbi lilha nnifisha u tidher biss fl-opri tagħha, hekk ukoll il-għerf, il-għerf tassew, jaħbi lilu nnifsu u jidher biss fil-ġid li jagħmel lil bnedmin oħra. Għerf u kburija ma joqogħdux flimkien, bħalma ma joqogħdux flimkien qdusija u kburija. Il-għaref kburi mhux tassew għaref, bħalma l-qaddis kburi mhux tassew qaddis. U dan tgħallimhulna l-ħajja. U jien tgħallimtu min-nies kollha li għamilt magħhom, Maltin u barranin.

Marda oħra li taħkem il-ħafna nies hi r-regħba tal-flus, li, bħal dudu ħażin, igerrem il-qalb, jerdgħalha t-tira tal-ħajja, inixxilha bħal ħatba tajba biss għan-nar. U din il-marda tirkeb il-għaref ukoll u ma tħallihx jimxi aktar 'il quddiem fit-triq tal-għerf. Għax il-għerf, bħalma għadni kif għidt, xi drabi jrid spejjeż ta' kotba u safar, u l-ħlas minn xogħlijiet ta' qligħ li ma jħallux żmien biżżejjed għax-xogħol tal-għerf. U dan in-nuqqas ta' qligħ hu meqjus bħala telf li r-rgħib ma jistax jaħmel. Il-għaref rgħib jaħdem biss għall-flus, fejn ma hemmx qligħ ma jidħolx; id-drittijiet tal-flus huma għalih aqwa mid-drittijiet tal-għerf. Tisma' min igħid: Irrid ngħix, irrid inżomm il-familja; bla flus tmut int u toqtol 'l uliedek bil-ġuħ. Hekk hu; imma barra milli l-għerf ukoll għandu l-martri tiegħu li telqu kollox għall-imħabba tiegħu, li mietu fil-faqar biex ikabbru l-għerf, hawn ħafna li jibżgħu ftit iżżejjed mill-waħx tal-ġuħ, u li joħolqu u jżidu l-bżonnijiet tal-ħajja aktar milli jeħtieġ. Jibdew biex jaħsbu għall-ħajja ta' kuljum, imbagħad jitħajru jaħsbu għal li ġej; jiżdied ix-xogħol u joktor il-qligħ; il-qligħ iqajjem l-aptit u jrid dejjem jiżdied u joktor, sakemm fl-aħħar jagħmi għal kollox il-għaref li aktar ikun jixraqlu l-isem ta' negozjant milli ta' għaref. U kemm hi marda kerha r-regħba jgħidulna dawk ir-rgħiba li, biex jaħbu regħbithom, jisħtuha bi kliemhom biex igħożżuha f'qalbhom.

Il-marda tal-kburija qatt ma rikbitni. Min jafni jista' jgħid iniex imkabbar. Xjeħt u għad hawn min ma jafnix. Aktar jafuni barra milli jafuni Malta. Qassis bħall-oħrajn, jew kemm kemm ogħla, u xejn aktar. Ftit ilu, fi ħruġ is-sena 1951, kelli okkażjoni ta' unur għoli fil-Knisja, unur li min jaf kemm hawn min jixtiequ. Imma jien ma ridtux, għax xogħli hu l-istudju, mhux id-dmirijiet li huma marbutin ma' xi postijiet għolja fil-Knisja. Waqt li oħrajn jiddandnu bi lbies sabiħ f'laqgħat, ste-

din u festi, jien magħluq qalb il-kotba naqra jew nikteb, moħbi u minsi minn kulħadd. U darba qgħajt daqsxejn ta' tbeżbiża għax f'waħda minn dawn il-laqgħat kbar ħadd ma rani. Mur għidilhom li dawk il-laqgħat għalija huma kollha telf ta' żmien, u ż-żmien mitluf ma jintrebaħ qatt. Xi ħadd igħajjarni bniedem bla ħila, nibża' min-nies; ma nafx; naf biss li l-istudju għalija hu l-egħżeż ħaġa fid-dinja li ma nibdilha ma' ħadd u ma' xejn.

Lanqas ma rikbitni l-marda tar-regħba. Fil-ħidma tiegħi qatt ma fittixt il-qligħ; qatt ma begħt għerfi, bħal mara li tbigħ ġmielha, għall-flus. Għax il-għerf jiswa aktar mill-flus u dejjem għożżejtu aktar mill-flus, ħabbejtu aktar minn kollox, u daqskemm ħabbejtu jien, ħabbni hu. Imma aktar mill-kliem jiswew il-fatti, u l-fatti tiegħi huma dawn:

Ma' tul aktar minn tletin sena studju rawwimt librerija li, naħseb, ftit hawn bħalha, jekk hawn. Infaqt ħafna flus li stajt faddaltħom jew infaqtħom fi ħwejjeġ oħra. Bla għodda ma taħdimx, u bla kotba ma timxix fil-għerf. Il-kotba rridhom f'idejja, u qatt ma ridt ninqeda b'librerji oħra biex jixtruli huma il-kotba li jeħtiġuli. Il-għorrief kollha għandhom il-librerji tagħhom imgħammrin b'eluf ta' kotba, u mhux għaref min għandu biss ftit mijiet ta' kotba, għalkemm jista' jkollu eluf ta' liri mfadd a. Ir-rgħib ma jonfoqx flusu fil-kotba.

Sefirt bosta drabi; ħadt parti f'ħafna Kongressi u laqgħat ta' Professuri f'Londra, Pariġi, Ruma, Brussels, Copenhagen, Oxford, Leyden u dejjem bi flusi. Iltqajt ma' ħafna għorrief barranin, dort Bibljoteki kbar u ħdimt fihom, ksibt esperjenza kbira li swietli aktar mill-flus li nfaqt. Ir-rgħib ma jonfoqx flusu fis-safar, u jekk isiefer darba, jaħsibha qabel ma jerġa'.

Ktibt u stampajt ħafna kotba li swewli xogħol, taħbit u flus. Il-Kotba Mqaddsa li ħriġt s'issa, jiġifieri t-Testment il-Qadim kollu, ħallewni b'tagħbija li ħaddieħor ma kienx jidħol għaliha. Għall-flus qatt ma ktibt. Imma r-rgħib ma jistampax kotba bla qligħ.

Għint bi flusi lil aktar minn student wieħed. Ma ngħidx iżjed biex ma nweġġa' qalb ħadd. Imma r-rgħib ma jerħix flusu kif ġieb u laħaq.

Dawn il-fatti jidhirli li huma biżżejjed biex juru iniex xħiħ, rgħib u kburi. Imma biex inkun għidt kollox fuqi nnifsi, inżid ngħid kelma oħra. Ma ninqalax biex nitkellem quddiem in-nies.

Ħaġa li jafha kulħadd. Min jaf kemm-il darba nkun sa nitkellem f'xi laqgħa u nħoss il-kelma tmutli f'tarf ilsieni qabel ma nbexxaq fommi biex noħroġha! U dan għalija tfixkil kbir. Meta nisma' xi ħaddieħor joħroġ mitt kelma f'nifs wieħed fil-waqt li jien bil-kemm għandi ħila nlaqlaq waħda biss, inħossni bħal wieħed marbut li jrid jitħarrek u ma jistax, bħal wieħed magħtub li jrid itellaq ma' ġerrej ħafif. Aktar minn darba dat-tfixkil telfilli u ħassarli l-ħsebijiet u l-fehmiet li kelli f'moħħi fuq studji u tagħlim. li jew baqgħu midfunin ġo fija jew kienu mirdumin taħt xita kliem maili ħarġu minn fommi 'l barra. Jaf kulħadd li l-kelma għandha qawwa kbira, l-aktar meta tkun imżejna bi tlellix tas-sengħa, imsaħħna bil-ħeġġa ta' min jitkellem u msieħba minn leħen li jogħġob u minn ġesti li jagħtu ħajja lill-kelma. Bis-saħħa tal-kelma wieħed jiġbed warajh u ijassar għall-fehma tiegħu, tajba jew ħażina, l-kotra li tisma' b'ħalqha miftuħ. Il-kotra tintrebaħ u tinħakem mill-kliem aktar milli mill-fatti u mir-raġunijiet, u għalhekk l-akbar għaref hu miżmum min għandu ħila jitkellem l-aktar.

Din il-ħila jien qatt ma kelli u għalhekk il-ħsebijiet tiegħi fuq l-istudji qatt ma stajt infissirhom. Għe li fissirthom bil-kitba; imma x'tiswa l-kelma mejta ħdejn il-kelma mħeġġa u mbaqbqa ta' min ma kienx jaqbel miegħi? Ilsien ħafif jiswa għall-ġid u għad-deni, imma fil-għalqa tal-għerf l-aktar li tiswa l-ħidma; il-kotra bla għerf aktar togħġobha l-kelma, l-għorrief aktar jixxiegħlu bil-ħidma milli bil-kliem.

Nuqqas ieħor, f'għajnejn id-dinja, hu li ma ninqalax biex inżiegħel bi kliem melliesi lil min hu aqwa u ogħla minni. Għalfejn iż-żegħil u t-tmellis? Agħti lil kulħadd li ħaqqu, u biżżejjed. Xi ħadd jaħseb li jien żorr, ma nafx inġib ruħi man-nies, minni bija nnifsi. Imma min jafni sewwa, jaħseb xort'oħra. Lil min qatt kellimt bil-herra, lil min ċħadt il-għajnuna tiegħi. lil min qatt weġġajtlu qalbu bi kliemi jew bl-imġiba tiegħi? Imma mill-banda l-oħra qatt ma tgħallimt is-sengħa (jew ngħidu aħjar l-'etiquette') tan-nisa Ċiniżi 'i, meta jkunu misteđnin għat-tè, jinżlu aktar minn darba b'wiċċhom sa l-art qabel ma jaslu quddiem sidt id-dar biex jieħdu minn idha l-kikkra bit-tè. Lil kulħadd li ħaqqu; it-tifħir żejjed, iż-żegħil u t-tmellis inqisu bħala nuqqas ta' ġieħ u għalhekk qatt ma ħmiltu. Qatt ma ħmiltu, imma d-dinja taħmlu, tħobbu, tridu. U jekk tridu, tħal-

las lil min jagħtihulha. U jien li ma nagħtihx, qatt ma ħadt l-ebda ħlas minn għand id-dinja; mhux biss, imma minn fuq id-dinja żammitni bħala wieħed żawwali li ma jixraqlux jindieħes man-nies kif tridhom id-dinja. L-unuri qatt ma fittixthom, u għalhekk jekk id-dinja żżommni bi dħuli jew żorr xejn ma jolqotni. Ħaġa waħda tolqotni fil-laħam il-ħaj, li l-kelma tiegħi fuq ħwejjeġ ta' tagħlim qatt ma kienet mismugħa. Mismugħa u milqugħa l-kelma, tajba jew ħażina, ta' min għandu lsienu tal-għasel; imma l-kelma tiegħi, li kienet dejjem il-kelma tal-fatti, anqas biss ma daħlet minn widna biex toħroġ mill-oħra. U dan għalija kien u għadu telf kbir. Jirbaħ mhux min għandu raġun, imma min għandu l-aħjar armi, u l-aħjar armi, l-armi li bihom tiġġieled id-dinja, mhumiex f'idejja.

* * *

Wara li kxift lili nnifsi bit-tajjeb u n-nuqqasijiet tiegħi, darb'oħra nuri kif dħalt għax-xogħol, xi ħdimt u ma' liema tfixkil iltqajt.